

УДК 903/904:911.37(477.83) "636/652"

РИСИ ДАВНЬОЇ ПОСЕЛЕНСЬКОЇ СТРУКТУРИ В ОКОЛИЦЯХ МІСТА ДУБЛЯНИ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

О. М. Сілаєв*, В. М. Конопля**, В. В. Маслюк*

*Науково-дослідний центр Інституту археології

Національної академії наук України

"Рятівна археологічна служба"

вул. В. Винниченка, 24, м. Львів, 79008, e-mail: ras91@ukr.net

** Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича

Національної Академії наук України

вул. Винниченка, 24, м. Львів, 79008

Подано результати археологічних досліджень невеликого "гнізда" поселень в околицях м. Дубляни Львівської обл. Проведено попередній аналіз знахідок, що належали до декількох культурно-хронологічних періодів, починаючи від неоліту і закінчуючи раннім середньовіччям. Створено підґрунтя для виділення відразу декількох хронологічних шарів давньої поселенської структури.

Ключові слова: поселенська структура, поселення, канал Яричівський, Дубляни, культура лійчастого посуду, енеоліт, городоцько-здовбицька культура, черепино-лагодівська група культури ранньоскіфського часу, черняхівська культура.

Дослідження поселенських структур давнього населення України в різноманітних історичних та протоісторичних періодах можливе лише за умови постійного поповнення археологічної джерельної бази. Першочергове значення в цьому відношенні мають знахідки нових пам'яток і, особливо, локальних груп – "гнізд" давніх поселень.

Саме тому, вагомим внеском у джерельну базу давніх поселенських структур може стати виявлена у 2011 р. компактна група давніх поселень, переважно багат шарових, на східних околицях м. Дубляни Львівської обл., біля витоків каналу Яричівського.

Дубляни-1. Двошарове поселення. Знайдене за 0,8 км на схід від стадіону і корпусів Львівського державного аграрного університету, за 0,6 км на північ від шосе Львів–Київ. Пам'ятку локалізовано вздовж пологого південно-східного схилу у витоках потічка – правостороннього допливу каналу Яричівського.

Знахідки представлені фрагментованою ліпною керамікою. Найранішими є три уламки стінок чорного і сіро-жовтого кольорів товщиною 0,8–1,3 см, пов'язані з культурою лійчастого посуду.

До черняхівської культури відносяться три фрагменти стінок посудин: уламок вінець горщика чорного кольору з відхиленим назовні краєм діаметром 32 см (рис. 1, 8) і два уламки вінець банкоподібної посудини з потовщеними краями діаметром 28 см (див. рис. 1, 2) та 30 см (див. рис. 1, 20). Всі ці знахідки товщиною 0,7–1,2 см забарвлені у сірий і сіро-жовтий кольори, а їх глиняна маса крім піску, містить домішку подрібненого шамоту.

Дубляни-2 – це багатощарове поселення енеоліту, доби бронзи і пізньоримського часу, знайдене також на північно-східній околиці м. Дубляни, за 400–500 м на схід від автогаражного кооперативу і великого ставу, за 1,2 км на північ від шосе Львів–Київ. Локалізовано вздовж крутого північного берега першої надзаплавної тераси каналу Яричівського.

Рештками найбільш раннього горизонту є артефакти періоду енеоліту – уламок петельчастої ручки сіро-жовтого кольору з чорним зламом (див. рис. 1, 6) та кінцевий скребок з крутим лезом на середній частині поздовжньої пластини – 75×22×6 мм, бічні краї якого підправлені зі спинки суцільно нанесеною дрібно-, середньо- і крупнофасетковою лускоподібною ретушшю (див. рис. 1, 12). Їх доцільно віднести до культури лійчастого посуду.

Ранній період доби бронзи на пам'ятці репрезентують такі знахідки:

- фрагмент стінки посудини чорного кольору товщиною 1 см. Його щільна глиняна маса містить пісок і подрібнений світло-сірий кварцит;
- дві кременеві проколки на ребристому – 27×19×5 мм (див. рис. 1, 15) та поздовжньому із взаємонаправленими негативами від сколювання – 12×29×4 мм (див. рис. 1, 19) відщеплах. У першого з них жальце увігнуте і оброблене дрібнофасетковою лускоподібною ретушшю зі спинки (ліва крайка) та черевця (права крайка), а її середньо- і крупнофасетковими різновидами підправлені по краях обидві площини сколу. Жальце іншої проколки має прямі бічні краї, один з яких оброблено дрібнофасетковою лускоподібною ретушшю, нанесеною зі спинки;
- двобічно ретушований безсистемний відщеп (ретуш лівої крайки дрібнофасеткова лускоподібна, часткова, зі спинки, а правої – аналогічна, часткова, з обох площин) – 40×33×7 мм (див. рис. 1, 10);
- ребристо поздовжній відщеп.

Ці матеріали приналежні до городоцько-здовбицької культури.

Знайдені також два фрагменти стінок ліпних посудин сірого і світло-коричневого забарвлення товщиною 0,8 см віднесено до черняхівської культури.

Дубляни-3 – багатощарове поселення доби бронзи (городоцько-здовбицька культура), ранньозалізного часу (черепино-лагодівська група культури ранньоскіфського часу) і пізньоримського часу (черняхівська культура). Воно виявлене на віддалі 1,0–1,1 км на схід від автогаражного кооперативу і ставу, за 1,2 км на північ від шосе Львів–Київ. Локалізується вздовж пологого західного схилу на лівому березі потічка – правостороннього допливу каналу Яричівського.

Перший хронологічний горизонт пам'ятки репрезентують такі знахідки:

- фрагмент стінки посудини сіро-жовтого кольору товщиною 0,7 см з інтенсивною домішкою жорстви (сірий кварцит) у глиняній масі;
- фрагмент біфасіального серпа – 21×15×9 мм;
- однобічно ретушований (ретуш дрібно- і середньофасеткова, напівкрута, суцільна, зі спинки) безсистемний відщеп – 21×27×11 мм (див. рис. 1, 13), який виконував функцію скребла;

- поздовжній – $16 \times 18 \times 3$ мм (див. рис. 1, 5) і ребристий – $20 \times 17 \times 4$ мм (див. рис. 1, 7) відщепи з ретушованими (ретуш, відповідно, дрібнофасеткова лускоподібна і мікрозубчаста, зі спинки) поперечними кінцями;
- уламок кременевого сколу з фасетованими краями (аморфний нуклеус) – $25 \times 15 \times 9$ мм;
- фасетований уламок кременю.

Друга із згаданих вище культурно-хронологічних груп представлена двома уламками вінець горщиків діаметрами 18 см (див. рис. 1, 14) і 21 см (рис. 3, 10), уламком денця і вісьмома фрагментами стінок посудин. Ця кераміка сіро-жовтого, світло-коричневого і темно-сірого кольорів товщиною 0,5–1,2 см містить в собі домішку подрібненого шамоту. Цілком можливо, до цього ж горизонту відноситься частина описаних вище кременевих артефактів.

Черняхівську культуру на пам'ятці характеризують чотири фрагменти стінок і уламок вінець посудини, потовщений і заокруглений край якої декоровано двома рядами круглого штампа (див. рис. 1, 3). Знахідки товщиною 0,9–1,1 см належать ліпному посуду світло-коричневого кольору.

Дубляни-4 – пам'ятка багатшарова і включає горизонти культур лінійно-стрічкової кераміки, лійчастого посуду, городоцько-здовбицької, черепино-лагодівської групи культури ранньоскіфського часу, черняхівської. Вона знаходиться за 1,4 км на схід від м. Дубляни, за 0,5–0,6 км на північний захід від мотелю “Древній Град”, вздовж пологого південно-західного схилу східного берега потічка – правостороннього допливу каналу Яричівського.

З культурою лінійно-стрічкової кераміки пов'язані два орнаментовані фрагменти стінок посудин. Один з них належав горщику діаметром 12 см і товщиною 0,5–0,8 см, прикрашеному дугоподібними канелюрами та відтиском округлого штампу (рис. 2, 16). Зовнішня поверхня цієї знахідки цегляста, внутрішня – чорна, а до її глиняної маси в процесі виготовлення додано пісок, незначну кількість подрібненого шамоту і посічені рослини. Другий фрагмент стінки декоровано відбитками аналогічного штампа у поєднанні з навскіс нанесеною горизонтальною канелюрою. Він належав до нижньої частини столової посудини товщиною 0,7–1,1 см із світло-жовтими згладженими поверхнями (див. рис. 2, 19). У зламі він темно-сірий. Дбайливо очищена глиняна маса містить дрібний пісок і мікрочасточки шамоту. Аналогічний столовий посуд знайдено на багатьох поселеннях культури лінійно-стрічкової кераміки, зокрема біля Львова, в околицях с Підберізці [1], а також у Винничках і Гончарах [3. С. 92–94; 5. С. 66].

До культури лійчастого посуду віднесено уламок денця і два фрагменти стінок сіро-жовтих посудин товщиною 0,6–0,8 см з чорним зламом та згладженими поверхнями, а також скол з лезової частини прямокутної у поперечному перетині сокири, нижній і бічний краї якого оброблені суцільно нанесеною дрібнофасетковою лускоподібною ретушшю – $23 \times 27 \times 9$ мм (див. рис. 3, 15).

Проблематичним щодо датування є бічний різець на нижній частині двобічно ретушованої поздовжньої пластини – $50 \times 22 \times 7$ мм (див. рис. 3, 19). Обидві крайки артефакта підправлено суцільно нанесеною зі спинки мікрозуб-

частою ретушшю, а ліва крайка також частково зі сторони черевця дрібно-фасетковою лускоподібною ретушшю. Цей виріб можна відносити як до першої, так і до другої із згаданих культур.

Збірка матеріалів городоцько-здовбицької культури складається з трьох фрагментів стінок посудин світло-коричневого і сіро-коричневого забарвлення товщиною 0,7–0,8 см, що містять в глиняній масі пісок і подрібнений перепалений кремій, сегментоподібного у плані біфасіального серпа з увігнутим від неодноразової підправки лезом – 107×32×11 мм (див. рис. 2, 22) і уламку середньої частини такого ж серпа – 28×26×9 мм (див. рис. 2, 8).

Кераміка черепино-лагодівської групи культури ранньоскіфського часу на пам'ятці Дубляни-4 чисельно переважає над іншими знахідками. Це, зокрема, три уламки вінець горщиків з потовщеними заокругленими і прямими краями діаметрами 16 см (див. рис. 3, 18), 18 см (див. рис. 2, 14) та 26 см (див. рис. 2, 15), перший з яких має на горловині наліп у вигляді подвійних кільцевих защипів; фрагменти стінок з пружкоподібними наліпами, оформленими такими ж пальцевими защипами (див. рис. 2, 13, 21), округлою в плані ручкою (див. рис. 3, 22) і з орнаментом у вигляді нігтевих защипів (див. рис. 2, 18), а також 17 фрагментів стінок посудин без декору та уламок денця діаметром 6 см і товщиною 0,6–1,4 см (див. рис. 2, 20). Ці знахідки сірого, сіро-жовтого, світло-коричневого і сіро-коричневого забарвлення, товщиною в середньому 0,6–1,4 см, містять у глиняній масі пісок, подрібнений шамот та, спорадично, мікро-часточки жорстви, а їх зовнішня поверхня зглажена або помірно горбкувата.

Керамічний матеріал черняхівської культури, зібраний з території пам'ятки, складається виключно з уламків кружального посуду. Це фрагмент вінець опуклобокого горщика діаметром 19 см темно-сірого кольору з лискучою зовнішньою поверхнею, край якого відігнутий назовні незначно потовщений і заокруглений (див. рис. 3, 21), уламок денця посудини на кільцевому піддоні діаметром 7 см, чорного кольору із заглаженими поверхнями (див. рис. 2, 9), а також сім фрагментів стінок сірого, сіро-жовтого і цеглястого кольорів товщиною 0,7–1,2 см. З-поміж останніх виділяється великий уламок боковини посудини діаметром 22 см, товщиною 1,5–1,8 см, до глиняної маси якої входить інтенсивна домішка піску.

Комплекс знахідок з пам'ятки, крім описаних кременевих артефактів, доповнюють 11 екземплярів, датування яких з огляду на багатошаровий характер пам'ятки досить проблематичне. Очевидно, ці вироби варто пов'язувати з добою бронзи або з ранньозалізним віком. До переліку вартих уваги знахідок віднесено:

– протилежно кінцевий скребок з асиметричними напівкрутими лезами, обробленими дрібнофасетковою лускоподібною ретушшю на ребристо-поздовжньому підщепі – 32×18×4 мм (див. рис. 2, 12);

– двобічно ретушований (ретуш суцільна, зі спинки, на лівій крайці – дрібно- і крупнофасеткова, на правій – дрібнофасеткова лускоподібна) безсистемний відщеп – 37×38×10 мм (див. рис. 2, 11);

– двобічно ретушований (ретуш дрібно-, середньо- і крупнофасеткова лускоподібна, зі спинки, на лівій крайці часткова, на правій – суцільна) ребристо-поздовжній відщеп – 59×39×11 мм (див. рис. 2, 17), кінчик знахідки оброблений з черевця поздовжньо нанесеними мікросколами;

– первинний відщеп з ретушованим поперечним кінцем (ретуш крупнофасеткова лускоподібна, з черевця) – 19×26×8 мм (див. рис. 2, 10);

– радіальний відщеп з ретушованим стрільчастоподібним кінцем (ретуш дрібнозубчаста, зі спинка) – 47×39×8 мм (див. рис. 3, 11);

– шість відщепів: безсистемно-первинний, ребристо-поздовжній, поздовжньо-первинний і три поздовжні із взаємонаправленими негативами від сколювання розмірами 12–27×9–15×2–8 мм.

На пам'ятці також трапились уламок розтирача сплющено-кулястої форми діаметром близько 6 см із сірого кварциту та уламок прямокутного за обрисом і у поперечному перетині бруска із сірого дрібнозернистого піщаника розміром 65×23–29×20 мм.

Дубляни-5 також є багатошаровою пам'яткою, на якій зафіксовано сліди культур висоцької, черняхівської, Лука-Райковецької, княжої доби XI–XII ст. і пізнього середньовіччя. Пам'ятку виявлено за 1,7 км на схід від м. Дубляни, за 180 м на захід від мотелю “Древній Град”, вздовж пологого західного схилу у витоків потічка – правостороннього допливу каналу Яричівського.

До ранньозалізного часу віднесено фрагмент стінки посудини сіро-коричневого кольору, міцного випалу, товщиною 1 см, у глиняній масі якої наявні домішки подрібненого шамоту і поодинокі фракції жорстви, а також чотири артефакти з кременю: ребристо-поздовжній відщеп – 22×26×10 мм; уламок з негативами від сколювання (аморфний нуклеус); скол із сокири – 36×18×8 мм і однобічно ретушований відщеп із суцільним негативом (ретуш мікрозубчаста, суцільна, зі спинки) – 22×25×3 мм (див. рис. 3, 3).

Фрагментований посуд черняхівської культури складається з двох технологічних груп: ліпної та кружальної. Першу з них репрезентують три уламки вінець горщиків (див. рис. 1, 1; 2, 4, 6) діаметрами 20–26 см і шість фрагментів стінок сірого, сіро-жовтого, сіро-коричневого та світло-коричневого кольорів товщиною 0,9–1,4 см. Другу групу складають уламки вінець ребристої миски чорного кольору (злам – сіро-жовтий) товщиною 0,6–0,8 см і діаметром 28 см (див. рис. 2, 5), банкоподібної посудини сіро-жовтого кольору товщиною 0,7 см з розширеним, злегка опуклим краєм діаметром 24 см (див. рис. 3, 12); фрагмент стінки кружальної посудини товщиною 0,9–1,1 см, декорованої двома горизонтально нанесеними канелюрами; уламок верхньої частини (з відбитими вінцями) опуклобокого горщика сірого кольору з лискучою зовнішньою поверхнею товщиною 0,4–0,6 см і діаметром 12 см та аналогічний уламок амфори товщиною 1 см і з діаметром горловини 6 см, зовнішня поверхня якої вкрита чорним лискучим ангобом та орнаментована паралельно нанесеними вузькими канелюрами (див. рис. 3, 6), а дбайливо очищена глиняна маса має світло-сірий колір.

Доповнює збірку матеріалів черняхівської культури унікальна знахідка тричастинного кістяного гребеня з напівкруглою спинкою (див. рис. 1, 25). Два зовнішні шари (складові спинки) мають пропорційно напівкруглу форму, зовнішні поверхні гладкі, без орнаменту, розміри: у висоту – 3 см, у ширину – 7,5 см (як реконструкція). Внутрішній шар з зубцями частково знищений і зберігся менш ніж наполовину. Вся конструкцію було скріплено за допомогою залізних трубочок. Такий тип гребенів найбільш поширений у комплексах археологічних культур другої чверті I тисячоліття н.е. і окрім черняхівської культури, вони трапляються на пам'ятках липицької та зубрицької культур, однак датуються не раніше III ст. [2. С. 104–105; 4. С. 36–40].

Склад кераміки Лука-Райковецької культури включає групи ліпного і кружального посуду. До першої належать уламок вінець ліпного горщика сіро-коричневого кольору товщиною 1 см і діаметром 16 см, краї якого помірно відхилені назовні та косо зрізані, прикрашений скісними насічками (див. рис. 2, 2), а також два уламки донець діаметрами 10 і 12 см. До другої групи віднесено три уламки вінець горщиків (див. рис. 1, 1, 4; 2, 1) і 11 фрагментів стінок посудин, виготовлених на повільно обертовому гончарному крузі. Останні знахідки товщиною 0,8–1,2 см мали сіре і сіро-жовте забарвлення і були прикрашені візним орнаментом з дугастих та прямолінійних борозенок (див. рис. 1, 9, 16, 18, 22; 3, 5, 14).

Посуд княжої доби з пам'ятки Дубляни-5 представлений уламками вінець горщиків діаметрами від 10 до 35 см у кількості 19 одиниць, орнаментованих різноманітними пружкоподібними виступами під зрізами горловин (див. рис. 1, 17, 21, 23, 24; 3, 2, 4, 8, 17, 20), чотирма уламками донець діаметрами 8–11 см і 13 фрагментами стінок сірого та сіро-жовтого забарвлення товщиною 0,6–1 см. Вісім фрагментів належали до посудин, виготовлених з каолінової глини.

На території пам'ятки виявлено також заготовку розтирача округлої форми на плоскій гальці із сіро-рожевого піщаника – 77×74×25 мм і уламки двох брусків: трапецієподібного у плані із дрібнозернистого піщаника – 74×38–29×30 мм та прямокутного за обрисом і поперечним перетином із звуженим кінцем з сіро-рожевого дрібнозернистого піщаника (див. рис. 2, 7).

Знайдена в межах поселення середня частина двобічно ретушованої поздовжньої пластини – 33×21×8 мм (див. рис. 3, 13) може вважатися випадковою знахідкою, датованою енеолітом, яка в пізніший період була функціонально перетворена на скалку до кресала.

Таким чином, за результатами розвідок в околицях м. Дубляни Львівської обл. зафіксовано локальне “гніздо” давніх поселень, на яких, незважаючи на відносно малий об'єм досліджень, вдалось зібрати чисельний речовий матеріал, що розкриває історію заселення мікрорегіону від доби неоліту до раннього середньовіччя.

Важливу наукову цінність становлять артефакти, які збагатили джерело-знавчу базу для вивчення общин культур лінійно-стрічкової кераміки, лійчас-

того посуду, городоцько-здовбицької, ранньоскіфського часу, черняхівської, ранньослов'янського періоду та княжої доби.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білас Н., Сілаєв О., Плеханов Ю., Конопля В. Дослідження багатошарової пам'ятки Підберізці – «Лазки» // МДАПВ. – 2012 – Вип. 16.
2. Козак Д., Прищепя Б., Шкоропад В. Давні землероби Волині (пам'ятки археології на Хрінницькому водоймищі). – К., 2004.
3. Конопля В. Багатошарова пам'ятка Гончари поблизу Львова // Наукові студії Історико-краєзнавчий музей м. Винники. – 2009 – Вип. 7.– С. 91–118.
4. Онищук Я., Прокопів В. Кістяні гребені в археологічних комплексах культур першої половини I тис. н.е. Дністро-Прип'ятського межиріччя // АДЛУ. – 2012. – Вип. 14–15 – С. 30–45.
5. Пелецишин М. А. Стародавні племена Східнокарпатського регіону за доби неоліту // Етногенез та етнічна історія населення Українських Карпат. – Львів, 1999. – Т. 1. – С. 59–74.

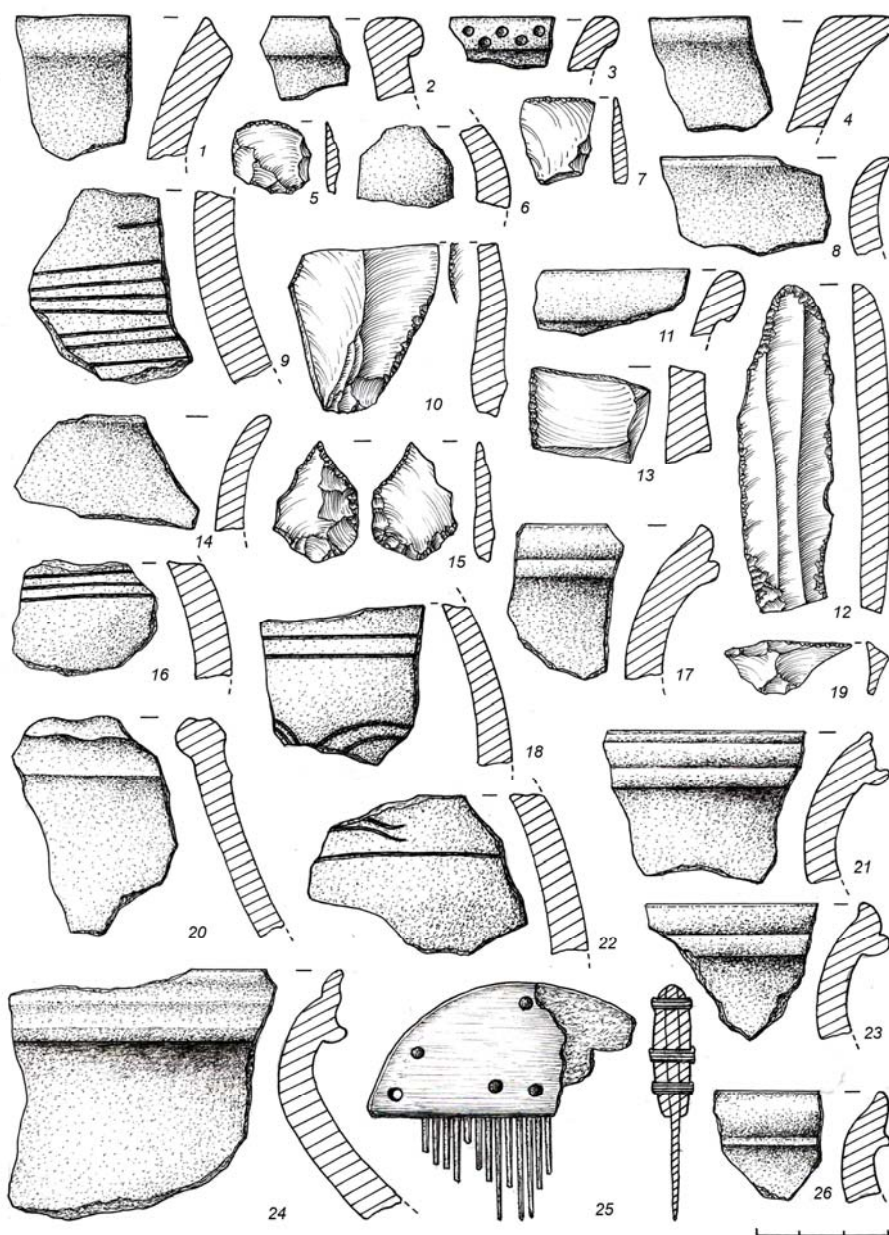

Рис. 1. Матеріали з пам'яток Дубляни 1: 2, 8, 20; Дубляни 2: 6, 10, 12, 15, 19; Дубляни 3: 3, 5, 7, 13, 14; Дубляни 4: 25 і Дубляни 5: 1, 4, 9, 11, 16-18, 21-24.

Кераміка: 1-4, 6, 8, 9, 11, 14, 16-18, 20-24, 26,
вироби з кременю: 5, 7, 10, 12, 13, 15, 19 та кіски: 25.

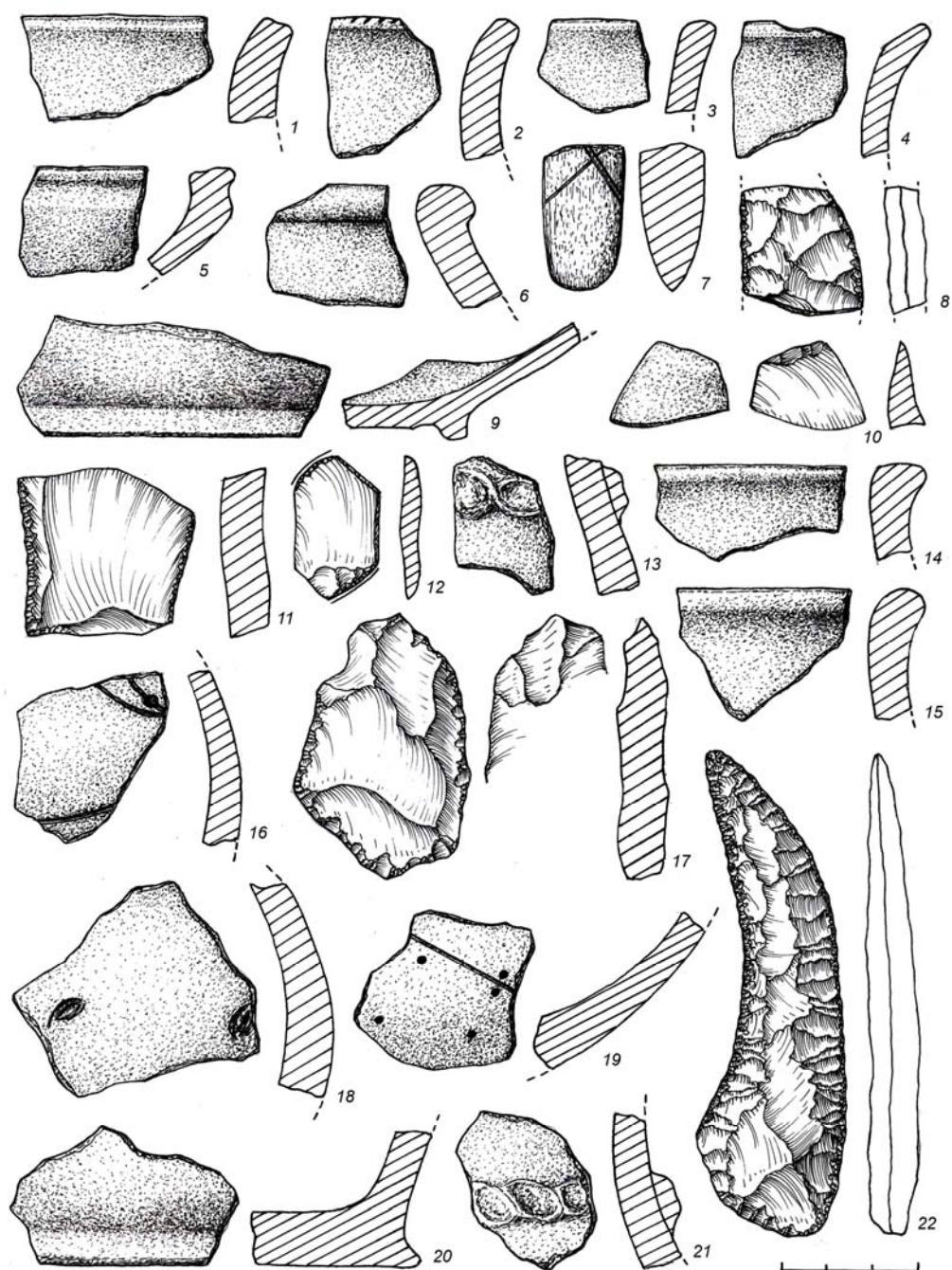

Рис. 2. Матеріали з пам'яток Дубляни 4: 8-22 та Дубляни 5: 1-7.
Кераміка: 1-6, 9, 13-16, 18-21, вироби з каменю: 7 та кременю: 8, 10-12, 17, 22.

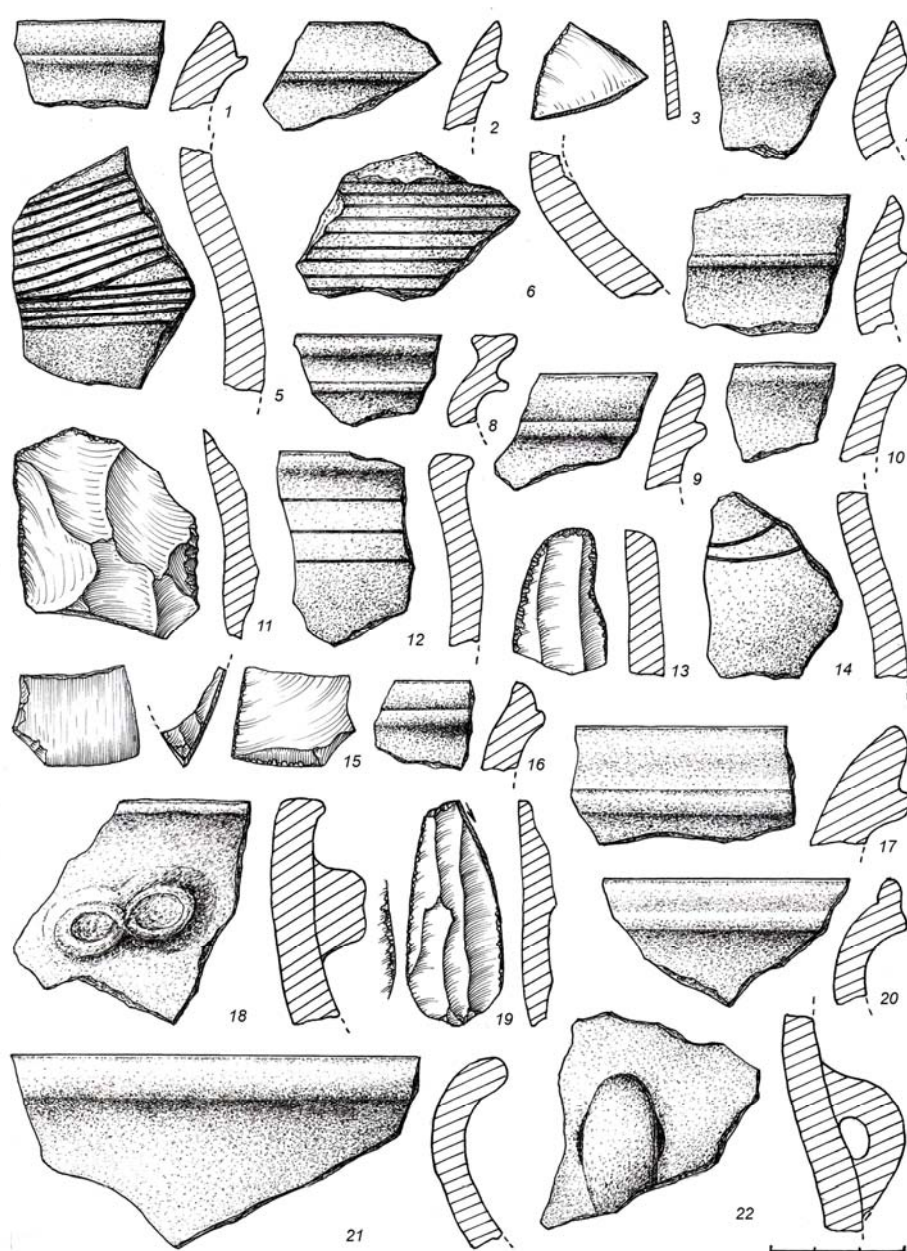

Рис. 3. Матеріали з пам'яток Дубляни 3: 10, Дубляни 4: 11, 15, 18, 19, 21, 22 і Дубляни 5: 1-9, 12-14, 16, 17, 20.
Кераміка: 1-10, 12, 14, 16-18, 20-22 та вироби з кременю: 11, 13, 15, 19.

**ЧЕРТЫ ДРЕВНЕЙ ПОСЕЛЕНСКОЙ СТРУКТУРЫ ВОЗЛЕ
Г. ДУБЛЯНЫ ЛЬВОВСКОЙ ОБЛ.****О. Н. Сіласв*, В. М. Конопля**, В. В. Маслюк*****Научно-исследовательский центр Института археологии
Национальной академии наук Украины
“Спасательная археологическая служба”**ул. В. Винниченко, 24, г. Львов, 79008, e-mail: ras91@ukr.net**** Институт украиноведения имени Ивана Крипьякевича
Национальной Академии наук Украины
ул. В. Винниченко, 24, г. Львів, 79008*

Даны результаты археологических исследований небольшого “гнезда” поселений возле г. Дубляны Львівской обл. Проведен предварительный анализ находок, которые принадлежали к нескольким культурно-хронологическим периодам, начиная от неолита и завершая ранним средневековьем. Создано почву для выделения сразу нескольких хронологических шаров древней поселенческой структуры.

Ключевые слова: поселенческая структура, поселение, канал Яричівський, Дубляни, культура воронковидных сосудов, энеолит, городоцко-здовбуцкая культура, черепино-лагодовская группа культуры раннескифского времени, черняховская культура.

**FEATURES OF THE ANCIENT SETTLEMENT STRUCTURE IN THE ENVIRONS
OF TOWN DUBLIANY IN LVIV REGION****A. Silayev*, V. Konoplya**, V. Masluk*****Resque archaeological service, Scientific-research center
of Institute of archaeology of Ukrainian Studies
of the National Science Academy of Ukraine,**Vynnychenko St. 24, Lviv, 79026, e-mail: ras91@ukr.net****Ivan Krypyakevych Institute of Ukrainian Studies
of the National Science Academy of Ukraine
Vynnychenko St. 24, Lviv, 79026*

The article reveals results of archaeological investigations on the small cluster of settlements in the vicinities of town Dublyany (Lviv region). The preliminary analysis was conducted of the artifacts from several chronological layers starting with the Neolithic and ending with the Early Middle Ages. It sets the basis needed to separate a number of chronological strata of ancient settlement structure.

Key words: settle structure, settlement, Yaruchivskyj Channel, Dublyanu, culture of linear dishes, eneolit, Gorodocko-Zdovbucka culture, Chernyahivska culture.

Стаття надійшла до редколегії 27. 02. 2013

Прийнята до друку 27. 04. 2013